

EEN NIMF IN HELMOND?

Lezing bij het 25-jarig jubileum van de Vereniging van
Vrienden van het Gemeentemuseum Helmond.

29 oktober 2011

Dames en heren,

Wanneer er door je mede-bestuurders wordt vergaderd over een programma van een feestelijke bijeenkomst, moet je er zelf wel bij zijn. Anders loop je het risico dat je, zonder het zelf te weten, een

problematische taak krijgt toebedeeld. Dat overkwam mij toen een deel van het bestuur van de Vereniging van Vrienden van het Gemeentemuseum Helmond samen met twee vertegenwoordigers van de landelijke federatie, uiteraard onder het genot van een hapje en een drankje, het programma van deze dag bespraken. U hebt het al begrepen, ik kwam te laat en ik kreeg te horen dat er van mij een inleiding van een half uur werd verwacht waarin ik *iets leuks* of *iets luchtigs* over de collectie van het gemeentemuseum moest vertellen. Dat ik iets zou moeten vertellen, dat had ik in een eerder stadium al opgevangen, en dat is ook niet het probleem. Wel problematisch vind ik “iets leuks” over de collectie te moeten vertellen. Kijk, ik begrijp het allemaal wel. Na alle mineur over de bezuinigingen op cultuur moet er, zoals de Griekse tragedies ook altijd werden afgesloten met een kort blijspel, iets luchtigs verteld worden, om zo meteen niet met zijn allen met zure gezichten aan de broodjes te hoeven beginnen. Wel,

u treft het niet, want ik ben van aard geen leukerd, toch zal ik proberen mijn moeilijke taak zo goed mogelijk tot een eind te brengen.

Het Gemeentemuseum

Helmond is op deze luchtfoto goed te zien. Er zijn twee locaties, rechts op de rand ziet u het kasteel waar u nu zit en links, midden in het prachtige door de Italiaanse architect Adolfo Natalini

Luchtopname Gemeentemuseum Helmond

ontworpen postmoderne wooncomplex Boscotondo, ziet u de Boscotondohal. De twee locaties liggen op 300 meter van elkaar, gescheiden door de Zuid-Willemsvaart. Omdat er een brug ligt tussen de kasteeltuin en het Boscotondocomplex loopt u binnen 5 minuten van het ene naar het andere museum.

In het kasteel kunt u genieten van een permanente collectie schilderijen, tekeningen, grafische producten en beelden rond het thema “mens en werk”. Het zijn over het algemeen werken uit de 19^e en de eerste helft van de 20^e

Kasteel en Boscotondohal

eeuw. Het is een thema dat uitstekend past bij werk- en industriestad Helmond. Daarnaast worden er per jaar ook enkele grote tentoonstellingen georganiseerd. Onlangs werd de tentoonstelling *Johan, made by Vlisco* gesloten. Het ging over de Johan Jacobs, ontwerper van textieldessins, beeldend kunstenaar en opleider. Hij had Vlisco, als chef van de tekenkamer 50 jaar lang wereldfaam bezorgd.

In de Boscotondohal ligt het accent op de moderne en de hedendaagse kunst. Met de moderne kunst wordt dan globaal genomen de kunst van de tweede helft van de 19^e en de eerste helft van de 20^e eeuw bedoeld en met de hedendaagse kunst de postmoderne uitingen van de laatste decennia van de 20^e eeuw en het eerste van 21^e eeuw. De permanente tentoonstelling bestaat uit een groot aantal moderne werken uit de collectie Roef-Meelker. Deze medeoprichter van de Vereniging van Vrienden van het Gemeentemuseum heeft samen met zijn vrouw het museum een prachtige collectie geschonken. Naast deze vaste tentoonstelling worden er in de Boscotondohal ook wisselende tentoonstellingen georganiseerd, waarbij de laatste jaren de nadruk ligt op de fotografie, de nieuwe media en de kunsteducatie.

In het kasteel draait het dus om een collectie rond het thema Mens en Werk. Een goede selectie daaruit, kunt u straks gaan kijken. U zult daar de opstand van de wevers zien die Käthe Kollwitz zo treffende in beeld

Collage van de collectie Mens en Arbeid

heeft gebracht. U wordt geconfronteerd met de concentratie en de spierkracht van de ijzergieter van Jan Toorop. De staalwalsers van Heijenbrok nemen u mee naar de stoffige en hete walsenrijen en met Delahaye gaat u mee naar de donkere mijnen. U wordt ook geconfronteerd met de verbeterde gezichten van onderdrukte arbeiders en arbeidersvrouwen van Herman Meurs, Jenny Hoboken, Jelle Troelstra en Cor Jaring. In een fel gekleurd doek vat Hendrik Chabot alle opstandige gevoelens van de arbeider in de eerste helft van de 20^e eeuw samen met een brutale verbeelding van een harde hoekige kop en een verkrampde gebalde vuist. Het is voor sommigen een collectie van herkenning, voor anderen verwondering en voor nog anderen een waarschuwing.

In de Boscotondohal, aan de andere kant van het kanaal, valt de liefhebber van de moderne kunst, met name van Cobra en de abstracten, met zijn neus in de boter. De collectie Roef-Meelker toont werk van de grote experimentelen van de jaren '50 en

Collage van de collectie Moderne en hedendaagse kunst

'60. U ziet meteen bij de ingang een prachtig spel van lijn en vorm in een beeld van Barbara Hepworth. Het kleurrijke werk van Lucebert wordt gecombineerd met het agressieve van Constant Nieuwenhuis. Pierre Aleschinsky en Asger Jorn tonen de uitgangspunten van de experimentele schilders van Cobra: spontaan, fel, direct en vol van beweging. Geer van Velde laat een indringend dubbelportret van twee oude mensen zien. Carel Visser maakt met een constructie duidelijk dat eenvoud van vorm en licht kan leiden tot een spannende sculptuur, terwijl Jaap Wagemaker een oervorm van het schilderen laat zien, namelijk de verf vermengd met zand en andere materialen. Zijn materieschilderijen zijn een avontuur van verfoppervlak, van ingehouden kleurtinten gecombineerd met object trouvé's. Op de bovenverdieping is een prachtige interactieve en educatieve tentoonstelling rond de beroemde Gouden Boekjes. Ik ben er met mijn kleinkinderen geweest en ze hebben twee uur lang genoten en zij niet alleen....

Maar, dames en heren.....zowel in het kasteel als in de Boscotondohal valt, behalve bij de gouden boekjes, weinig te lachen. En ik moest toch iets luchtigs brengen. Kan ik dan maar beter buiten gaan zoeken, in de stad staan meer dan 50 beelden. Maar voor ik dat wil doen, sta ik in de hal en zie ik het

bronzen beeld van Giacomo Manzu, een beeld van een balletdanseres. Misschien dat we daar vrolijkheid en optimisme kunnen vinden.

Nee dus, het is een ernstig en indringend beeld van een oudere Italiaanse danseres, die onbeweeglijk voor zich heen kijkt. Het lijkt alsof ze niemand ziet en meer naar zich zelf dan naar de ander kijkt. Ze staat daar in

Giacomo Manzù, de balletdanser

gedachten verzonken en lijkt haar leven als danseres te overpeinzen. Alsof ze op een keerpunt van haar leven staat, waarin ze noodgedwongen vanwege haar leeftijd, een nieuwe weg moet vinden. Manzù's beeld is prachtig, van een grote intensiteit en straalt duidelijk het idee van de zelfreflectie uit. Het staat in de hal van het museum ook op de juiste plaats, namelijk tegen de zuidelijke muur zodat er nauwelijks zonlicht op valt. Het is voor mij ook een typisch beeld van de schaduw, zowel wat betreft het onderwerp als expressie. De danseres bevindt zich figuurlijk gesproken in een schaduwperiode van haar leven.

Nee, dames en heren, het valt niet mee om een vrolijk verhaal te vertellen over de collecties van het gemeentemuseum. Maar over het algemeen zijn musea ook geen uitspattingen van vrolijkheid. Dat woord komt ook niet voor in de klassieke Platoonse benadering van de kunst. Volgens de Griekse wijsgeer, en hij had het weer van Socrates, was het de taak van de kunst de mensheid de weg wijzen naar het goede, het ware en het schone, de drie ideeën waar een mens in zijn leven naar moest streven en die een samenleving leefbaar moeten maken. Het lijkt mij voor een museum trouwens een hele klus om met het aanwezige werk alle genoemde elementen evenwichtig aan bod te laten komen. Zeker voor

een kleiner museum met een beperkte collectie. Ik heb wel eens het idee dat hier in Helmond vooral het ware wordt benadrukt zonder de andere twee overigens uit het oog te verliezen. Wat mij betreft verdienen de curatoren van het Helmondse museum dan ook alle lof. Zij zijn duidelijk in hun beperking en weten daarbinnen hun collecties uit te breiden en prachtige tentoonstellingen te organiseren.

Maar alles goed en wel, wat heb ik er nu aan, ik die de opdracht heeft gekregen toch vooral niet te zwaarwichtig te doen. Dan kun je toch veel beter komen met het “een beetje stoute” in plaats van het goede, met het “een beetje onware” in plaats van het ware en met het “een beetje minder mooie” in plaats van het schone.

In de klassieke tijd wisten ze daar wel raad mee. Tussen alle hoogdravende, ernstige en belerende taferelen zie je ter compensatie ook de onbezorgdheid, de vrolijkheid, de speelsheid en de ondeugendheid. Daar hadden ze speciale schepsels voor. Jonge mooie en naakte vrouwen die onbekommerd dartelden in bossen, op de velden en langs, in en op het water. Het waren de nimfen die de goden, de halfgoden en de mensen zowel opvrolijkten als verleidden. Je had ze in soorten: de bosnimfen, de veldnimfen en de waternimfen. Helaas, wij kennen ze niet meer. Wij moeten het doen met een slap sprookjesaftreksel ervan dat we elfen noemen. Maar dat zijn niet meer dan aan anorexia lijdende breekbare balletdanseresses en zeker niet die wulpse en verleidelijke klassieke jonge meisjes. Jammer, dat we hier in Helmond geen nimfen hebben, terwijl ik ze juist nu zo hard nodig heb. Of zijn ze er toch, maar zien we ze gewoon niet?

Maar waar moeten we ze dan zoeken. In het bos van de Warande misschien? Onze voorzitter Koos woont daar vlak tegenaan. Zou die soms tijdens zijn wandelingen wel eens een bosnimf zijn tegengekomen? Hij lacht en dat betekent geen nee en

William Bouguereau, *Nimfen verleiden de bosgod Pan*

EEN NIMF IN
HELMOND?

geen ja. Zou hij er dan wel een gezien hebben, maar daar niks over vertellen? Als je dit schilderij van William Bouguereau ziet en ontdekt wat bosnimfen zoal te bieden hebben, kan ik me voorstellen dat je dat liever voor je houdt. En onze penningmeester Toon, wanneer die 's-morgens vanuit zijn raam over de nevelige velden in de richting van Gerwen en Nuenen kijkt, heeft die daar wel eens een veldnimf zien dartelen? Het zal me niet verbazen, maar hij zwijgt er ook over. En wie van het bestuur had er ook al weer een mooi zwembad? Heeft die daar op een onbewaakt ogenblik wel eens een waternimf gezien?

Ik vrees, dames en heren, dat ik van mijn medebestuurders niet veel wijzer word. Er blijft mij dus niets ander over dan u een geheim te verklappen. Er zijn wel degelijk nimfen in Helmond die het leven van alledag opvrolijken. En evenals in de klassieke tijd hebben wij in Helmond ze ook in soorten.

Er zijn levendige kermisnimfen die nergens bang van zijn. Op het havenplein kom je onze plaatselijke terrasnimfen tegen die het regionale biermerk niet schuwen. Het Jan van Brabant College levert elke

Helmondse nimfen

jaar een groot aantal geslaagde middelbareschoolnimfen af die zich tijdens het gala in al hun glorie laten zien. Op de sportvelden rennen onze hockeynimfen fanatiek achter een bal en dan ten slotte (en zeker niet de minste) hebben we ook nog prachtige waternimfen die zich bij de plassen rond Helmond uitstekend vermaken, en niet alleen zichzelf. Nee, aan nimfen geen gebrek. Er is echter wel een duidelijk verschil met de klassieke nimfen. De Helmondse nimfen veranderen met de omstandigheden en de leeftijd terwijl de klassieke nimfen onder alle omstandigheden en door de jaren heen altijd hetzelfde blijven: mooi, vrolijk en verleidelijk.

Moeten we hier in Helmond met die beperking dan maar gewoon leren leven? Nee, want Helmond heeft ook een echte nimf. Die stond vijftig jaar in de kasteeltuin en is toen ineens verdwenen. Hoe kan dat?

Toen Pieter Fentener van Vlissingen op 6 december 1955 afscheid nam als directeur van Vlisco schonk hij (als een royale sinterklaas, het was tenslotte 6 december) de gemeente een

La Nympe in de kasteeltuin

prachtig beeld van de Franse beeldhouwer Aristide Maillol. Hij dankte daarmee de Gemeente en de inwoners van Helmond. Ook al werd er (achter de hand) verteld dat deze royale geste het gevolg was van het feit dat even daarvoor een deel van de kasteeltuin was opgeofferd voor de uitbreiding van de fabrieksgebouwen van Vlisco, het beeld kreeg hoe dan ook een ereplaats in de tuin van het kasteel. Het stond er op een laag sokkeltje, perfect in het volle licht. Het formaat en de vormgeving was volkomen in harmonie met de omringende natuur en met het kasteel. Ook al waren er wel eens grapjassen die haar in de winter een das om deden of een ijsmuts op zetten. Niemand stoorde zich aan haar naaktheid en al snel leek het alsof ze daar op die plek altijd had gestaan. Vanwege die mooie locatie komt ze ook op menige Helmondse trouwfoto voor. Niet als een derde wiel aan de tweewielige trouwkar, maar als een symbool van harmonie, van geluk en van een onbekommerde openheid.

En dat is hier goed te zien. Kijk eens naar die totaal ontspannen en open houding. Het lijkt misschien op een klassiek beeld vanwege de losse contrapost houding met een standbeen en een speelbeen. Toch is het niet klassiek, gezien de

La Nympe van dichtbij en detail van het hoofd

uitnodigende hand- en armgebaren. Het is ook niet klassiek vanwege het gewone gezicht en het is ook niet klassiek vanwege de stevige gestalte. Klassieke nimfen zijn slank en hebben lange haren. Men heeft Maillol wel eens gevraagd waarom zijn beelden zo weinig leken op het beroemde voorbeeld van de Venus van Milo. Hij antwoordde daarop dat hij helemaal niet naar de Venus van Milo hoefde te kijken, omdat er in zijn dorp Banyuls-sur-Mer wel honderd Venussen door de straten en langs het strand liepen. *Die* inspireerden hem en niet het klassieke voorbeeld. Als ik daar naar zou kijken, zei hij, worden mijn beelden levenloos en afstandelijk. Ik zoek het leven en wil daar mijn idee in kwijt. Daarom is deze Helmondse nimf het idee of het symbool van de alledaagse onbezorgdheid, de openheid, de vriendelijkheid en het jong en gelukkig zijn. Ik weet dat zeker, want ik heb ze persoonlijk gekend en ik heb ze gesproken, deze nimf van Helmond.

Kijk, zo ziet ze eruit en ze heet Dina Vierny. Beter gezegd, zo zag ze eruit, want ze is anderhalf jaar geleden in Parijs op 90-jarige leeftijd gestorven. Acht jaar daarvoor heb ik in het kader van mijn promotieonderzoek met deze directrice van het Parijse Maillolmuseum gesproken.

Dina Vierny

Nou ja, gesproken.... Ik heb meer geluisterd. Ik kreeg nauwelijks de kans mijn vragen af te maken of er kwam in een soort “mitrailleurfrans” een antwoord van een kwartier. Een van de redenen waarom ik haar wilde spreken was haar rol als model van Maillol enals model van onze Helmondse nimf. U zult nu zeggen, maar hoe zag ze er dan uit toen ze Maillols model was. Wel, zo dus.

Ze vertelde mij dat ze als 15-jarige bij Maillol begon vanaf het begin van de jaren '30 en bij hem bleef tot aan zijn dood in 1944. Ik vroeg haar als domme Hollander of ze niet erg jong was ten opzichte van de 70 jarige beeldhouwer. Ze

Dina Vierny en Aristide Maillol

keek me onbegrijpend aan bij zo'n domme vraag, en antwoordde: *Jeune, monsieur, mais j'étais Parisienne!* Zo dat was dus opgelost en ik moest beter op mijn vragen letten. Ze heeft bij Maillol, als model en muze, een bewogen leven gehad. Ze werd als model uitgeleend aan Maillols collega's Matisse, Dufy en Bonnard. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wees ze vervolgde Joodse kunstenaars en neergestorte Engelse piloten de weg door de Pyreneeën naar Spanje. Maillol woonde immers op een tiental kilometers van de grens en een van zijn ateliers diende als opvang. In Parijs werd ze tijdens een straatrazzia opgepakt, ze was half Jodin en haar grensactiviteiten waren bij de Duitse bezetter bekend geraakt, genoeg om op de trein naar de vernietigingskampen gezet te worden. Dat kon nog net voorkomen worden omdat Maillol bevriend was met de hofbeeldhouwer van Hitler, Arno Breker. Die kreeg het voor elkaar, dat zijn oude vriend Maillol zijn model en muze, terug kreeg. Na de oorlog richtte Dina Vierny twee Maillolmusea op, een in Parijs en een in de Pyreneeën vlak bij zijn geboorteplaats Banyuls-sur-Mer. Maar, hoe ging dat nu in Maillols atelier? Of hoe is onze Helmondse Nimf tot stand gekomen?

Ik hoefde, volgens Vierny, alleen maar naakt aanwezig te zijn en op eigen initiatief de gewone dingen doen, lopen, zitten, liggen, koffie zetten, koken of een boterham maken. Maillol deed

ondertussen niks anders dan schetsen maken en met mij praten. We spraken dan voornamelijk over beeldhouwkunst en beelden en zo werd dan geleidelijk een beeldhouwkundig idee geboren. In dit geval het idee van een nimf, het symbool van het altijd durende geluk en de onbekommerdheid van de jeugd.

Wanneer hij dat idee eenmaal had, was ik niet meer nodig, zei Vierny. Dan ging hij aan de slag. Maakte eerst kleine ontwerpjes in klei, daarna grotere in gips en ten slotte een eindversie in gips.

Dina Vierny en het gipsmodel

Soms haalde hij, zoals op deze foto, het model er nog

wel even bij ter controle. Zo is onze Helmondse nimf ontstaan in een wisselwerking tussen de beeldhouwer en zijn model.

Zo'n gesprek tussen het model en de beeldhouwer ging niet zelden over beeldhouwwerken uit de klassieke tijd, die op een of andere manier met het werk te maken hadden. Het was daarbij geen schande om een kunstboek te raadplegen of terug te denken aan de motieven van de klassieke opleiding aan de Ecole des Beaux-Arts. Een van de geliefde studieonderwerpen daar was het klassieke beeld of de schilderijen van De drie Gratiën. Zo'n beeld als de Helmondse Nimf leek immers wel een beetje op een van die fraaie vrouwengestalten.

Kijk, hier heb je drie voorbeelden. Rafael, Botticelli en Rubens zijn ermee bezig geweest. Dit zijn dus geen nimfen, maar klassieke godinnen, dochters van Zeus. Ze heten Euphrosge (de vrolijkheid), Aglaia (de glans) en Thalia (de feestelijkheid).

De drie Gratiën (Rafael, Botticelli en Rubens)

U kunt zich nu ook indenken dat Maillol, toen hij zijn Helmondse nimf eenmaal klaar had, geïnspireerd was door deze voorbeelden om ook zo'n, drietal te maken. Maar dan geen drie Gratiën, geen godinnen en geen klassieke nimfen, maar drie eigentijdse gestalten, namelijk drie Nimfen van het veld: *Les Trois Nymphes de la Prairie*.

Kijk, daar staan ze met in het midden de nimf uit Helmond. Maillols idee was een beeld te maken als een ode aan de onbezorgdheid van de jeugd en dus niet een verbeelding van een klassiek verhaal. Het zijn daarom nimfen van het veld; de rechtse heeft een krans van madeliefjes in de haren, de middelste boterbloemen en de rechtse marjolijn. En dat is door Vliscodeirecteur Van

Les trois Nymphes

Vlissingen niet goed begrepen. Hij schonk Helmond een beeld en hij noemde het Aglaia, omdat hij bekend was met het klassieke verhaal van de Drie Gratiën. Hij was waarschijnlijk niet op de hoogte van de oorspronkelijke titel en hij zag dat de middelste niemand minder dan zijn Helmondse cadeau was. Daarbij kwam de naam Aglaia ook goed uit. Het betekent immers de glans, en had hij met zijn internationale textiel fabriek Helmond niet de nodige glans gegeven? Tot 2004 heeft ze daarom zo geheten, daarna kreeg ze haar eigen naam *La Nympe* terug. En dat niet alleen, ze heeft ook een nieuwe plaats en een nieuwe functie gekregen. Hoe kwam dat zo ineens?

Ze staat niet meer buiten, maar in de entreerimte van de Boscotondohal. Hoe komt dat? Toen ik met Dina Vierny sprak, vroeg ze of er bij mij in de buurt ook een beeld van Maillol stond. Ik beschreef haar het beeld in de tuin van

La Nympe in de Boscotondohal

het kasteel. Toen ik haar later een foto stuurde schreef ze terug dat het een prachtige plaats was, precies goed voor een beeld van Maillol. Ik vroeg haar tijdens mijn gesprek ook naar de waarde van het beeld. Ik schrok toen ze een getal met 6 nullen noemde. Thuisgekomen ben ik nog eens naar het beeld gaan kijken en tot mijn schrik zag ik dat het ernstig bekrast was. Ik ben toen met mijn verhaal naar de directeur van het museum gestapt. Die nam geen halve maatregelen. Het beeld werd naar binnen gehaald, schoongemaakt en opgeknapt en voorzien van een nieuwe sokkel. Helaas kwam het niet meer terug in de kasteeltuin, hoezeer Maillol ook altijd heeft geroepen dat zijn beelden alleen maar in de open lucht thuishoren. Maar ja, hij riep dat in een tijd dat er meer respect was voor kunst in de openbare ruimte. In Helmond was men aanvankelijk boos dat hun beeld zomaar was weggehaald. Op de plaats in het park werd zelfs een houten kruis gezet en in de carnavalsoptocht werd de gebeurtenis spottend uitgebeeld. Nu staat ze dus hier in de hal. Goed of niet goed?

Ik vind ook dat het beeld eigenlijk buiten thuis hoort. Het is tenslotte een nimf van het veld en niet een nimf van de hal. Rainer Maria Rilke, een vriend van Maillol, beschreef in een gedicht eens hoe Maillols beelden buiten met de zon en de wolken voortdurend van kleur en van zeggingskracht veranderden. Ze leefden. Gelukkig is dat element in de hal gebleven. Ze staat de hele dag in het

La Nympe

licht, recht tegenover Manzu's Danseres. Dat noemde ik een schaduwbeeld en deze nimf is in mijn ogen een lichtbeeld. Het vangt voortdurend licht, het is zelf lichtend en overdrachtelijk gezien geeft het de beschouwer tussen al die ernstige kunstwerken ook een zekere verlichting. En haar nieuwe functie dan? Bent u ooit een hal van een fabriek of een kantoor binnengekomen waar u door een zo vriendelijke, zo open en zo verleidelijke hostess bent ontvangen? Ik niet. Hoe dan ook, het is waarschijnlijk het duurste, maar absoluut zeker het mooiste beeld dat het gemeentemuseum rijk is.

Na de broodjes wacht ze op u in de Boscotondohal, om u met een onbezorgde blik en een spontaan gebaar de weg te wijzen naar de ernst van het goede, het ware en het schone. Hoewel, deze keer wijst ze ook de weg naar de onbekommerde kinderwereld van de Gouden Boekjes.

Beste vrienden, ik hoop dat ik de ernst van de cultuurbezuinigingen en beetje heb kunnen compenseren. Ik dank u voor uw aandacht en ik wens u voor straks veel kijkgenoegen in het Gemeentemuseum van Helmond, *een museum met een echte nimf*.

Beek en Donk, 20 september 2011